

48. Там само. - С. 353.
49. Там само. - С. 367.
50. Там само.
51. Симонова М.С. Указ. соч. - С. 430 - 433.
52. Лось Ф.Є., Михайлюк О.Г. Класова боротьба в українському селі: 1907 - 1914. - С. 37.
53. Погребинський О. Столипінська реформа на Україні. - Одеса, 1931. - С. 18.
54. Таблиця складена за такими джерелами: Матеріали по статистике движения землевладения в России. - Вып. XXII. - СПб, 1913. - С. 79; Вып. XXIII. - СПб, 1914. - С. 84; Вып. XXIV. - СПб, 1915. - С. 89; Вып. XXV. - Пг, 1917. - С. 76 - 77. Підрахунки автора.
55. Симонова М.С. Указ. соч. - С. 407.
56. Там само. - С. 430 - 433.
57. Історія селянства Української РСР. - Том 1. - С. 493.
58. Лось Ф.Є., Михайлюк О.Г. Назв. праця. - С. 37.

Валентина Кулик

НІЖИНСЬКЕ ЗЕМСТВО, 1910 р.

Вдосконалення місцевого управління в Росії у другій половині XIX ст. виявилось у земській реформі.

Починаючи з 1864 р. общини обирали власних представників на повітовому і губернському рівнях для нагляду за освітою, охороною здоров'я, поштовими послугами, утриманням шляхів і т. д. Для фінансування цих служб місцевим комітетам або земствам надавалось право обкладати населення земськими податками. На усі нововведення, що проводились Ніжинським земством у повіті, майже завжди йшли кошти не тільки повітової, а й губернської земської управи.

Для збирання земських податків («зборів») спеціально створена міська оціночна комісія складала інвентар міських маєностей і давала оцінку нерухомого майна на основі норм, вироблених оціночно-статистичним бюро губернії.

Податками обкладалось усе нерухоме майно, що приносило доходи, усі великі і малі промислові заклади. Коефіцієнт податку залежав від очікуваного доходу.¹

Із журналу Ніжинського повітового земського зібрання, 1910 р.: «... мельницы оценивались разными Волосными Правлениями совершенно произвольно: от 5 до 600 руб., доходность всякой крупорушки, просорушки, маслوبيони и кузницы определена была в 3 руб., всякий кирпичный завод - 10 руб., коэффициент для этих заведений предлагают установить - 6%... освободить же от обложения лишь олейницы крестьянского типа... стоимость каждая от 111 до 135 руб. в виду их ветхости и устарелости... и полной убыточности для хозяев...»

Згідно із складеним описом Ніжинського повітового земства на 1910 р., у місті на повіті нараховувалося: 41 цегельний завод, що давали земських зборів 34974 крб. 10 коп., 3089 вітряних млинів, земські збори яких становили 499125 крб., 6 маслобійних заводів з ручним пресом і кінським приводом, 4 маслобійних заводів з просорушками давали зборів на суму 16040 крб., 5 шкіропереробних заводів - 4092 крб., і завод колесної мазі - 1237 крб. 20 коп., 122 кузні сільського типу - 5979 крб., 26 кузень міського типу - 3062 крб., 27 просорушок з крупорушками - 14820 кр., 23 ручні просорушки - 8280 крб., 21 кінна просорушка - 5250 крб., 4 просорушки з англійським топчаком - 3800 крб., борошномельна постава - 296 крб. 90 коп. Усе це давало прибуток у казну земства за 1910 р. - 597455 крб. 80 коп.²

У 1910 р. Ніжинське земство активно займалося розвитком сільського господарства. Частина коштів, що виділяло на ці заходи земство, на його прохання асигнувала Чернігівська земська управа. Для вивчення особливостей землі із метою покращення її родючості Ніжинським земством організовувалися дослідно-показові ділянки. На них запроваджувались уже розроблені дослідними установами науково-обґрунтовані системи ведення господарства. Для створення таких полів у 1910 р. Ніжинське земство виділило 1400 крб.³

На дослідно-показових ділянках застосовували нову на той час с/г техніку (сіялки, вилки, молотилки...)

Потім у вільний від роботи час цю техніку земська управа віддавала у прокатне

користування окремим господарям. Для допомоги виробникам у Ніжині діяв склад земського устаткування. Про великий попит на нову с/г техніку свідчить той факт, що у 1910 р. земська управа звернулася до земських зборів з проханням внести у кошторис додаткову суму на 1911 р. - 1251 крб. з метою розширення складів землеробського устаткування. Це давало змогу тримати у достатній кількості необхідне технічне устаткування та машини.⁴

Для покращення посівів Ніжинське земство, в розпорядженні якого нараховувалось 20 зерноочисних машин, створювало по селах повіту спеціальні пункти. На них в період з 15 січня по 16 квітня кожного року і в осінній час організовувалася робота 4-х пересувних зерноочисних обозів.

У 1910 р. у число сіл, які обслуговувалися цими обозами, увійшли Терешківка, Шняківка, Латовщина, Гармашина, хутір Бобрик, Колесники, Зруб, Кукшин.

На пунктах ці машини ввірялись відомим управі особам, досвідченим у цій справі. За свою роботу вони отримували половину оплати за очистку.

Організація обозів у 1910 р. обійшлася у 400 крб.⁵

Для розвитку садівництва Ніжинська земська управа планувала забезпечити населення плодами посадовими культурами і організувала продаж отрути для боротьби із шкідниками та різних оприскувачів за заниженими цінами. Для окулірування садів управа наймала 2-х садівників на термін 5 місяців. На заходи по садівництву земство асигнувало 450 кр. на цей рік.⁶

Оскільки значна частина населення не вміла кваліфіковано займатися сільським господарством, Ніжинське земство також надавало відповідну допомогу у цьому питанні. На кошти земства видавалися та розповсюджувалися спеціальні листівки із сільськогосподарським змістом; земським агрономом організовувалися читання - бесіди, роздавалися брошури. При управі існувала агрономічна бібліотека, яка щорічно поповнювалася книгами і періодичними виданнями.⁷

Починаючи з 1906 р. Ніжинським земством велися роботи по залісненню летючих пісків у повіті.

У 1910 р. весною та восени велися посадки сосни і шелюгів у Вертіївській, Дроздівській, Мринській, Талалаївській волостях. У цьому році сосною було засаджено у повіті 82, 28 дес. відкритих пісків; шелюгами - 17,74 дес. Тільки в одній Вертіївській волості засаджено соснами 49,59 дес., у Мринській волості сосни висаджені на 29,43 дес., у Талалаївській - на 6,26 дес., шелюгами - 2,24 дес. Завдяки Ніжинському земству велика частина летючих, напівзадернілих, задернілих, покритих природними зарослями пісків перетворювалася у корисну, зайняту лісом площу.

Через те, що запит на садівний матеріал (сосну, листяні породи) значно зріс, у 1910 р. назрілим питанням для земства стало створення розсадника спеціально для Ніжинського повіту (інші державні розсадники знаходилися далеко і за своїм запасом матеріалів часто не в змозі були задовольнити передбачуваний запит). На закладання у Ніжинському повіті власного розсадника земство виділило 400 крб.⁸

Циркуляром 1910 р. Чернігівського губернатора Ніжинській управі був запропонований проект агрономічної допомоги односібним господарям. Головне управління землевлаштування та землеробства циркуляром від 24 квітня 1910 р. передбачало відпуск коштів на агрономічну допомогу земствам, які в свою чергу асигнували кошти населенню на хуторах та відрубникам. Таким чином уряд разом із земствами асигнував кошти для надання агрономічної допомоги населенню хуторів та відрубників. Вважалося, що усі інші господарники, бачачи результати культурного обробітку землі на хуторах або у відрубних господарствах, поневолі будуть прагнути до створення у себе таких же господарств.⁹

Для покращення породи великої рогатої худоби у Ніжинському повіті планувалося влаштувати пункт осіменіння з 5-ма породистими бугаями. Іще 30 бугаїв віддавалися на утримання окремим господарям по селах: Вертіївка, Лосинівка, Володькова Дівиця. Бугай залишався у господаря з умовою, що за нього у півторарічному віці бугайчик буде відданий с/г товариству.¹⁰

Кращу худобу, коней, інші сільськогосподарські досягнення у повіті щорічно представляли на виставках, влаштовуваних сільськогосподарським товариством. Відомим ініціатором таких виставок був Л. І. Руссо-де-Живон, який більше 11 років обирався головою Ніжинського с/г товариства. Лев Іосифович для покращення конярства у повіті посилено пропагував так звану арденську породу. Для увіковічення пам'яті

Руссо-де-Живона у 1910 р. Ніжинське земство вирішило заснувати срібну медаль для нагороди на виставках кращого коня арденської породи.¹¹

Для успішної роботи земства діяла земська каса дрібного кредиту. З часу заснування до 1910 р. її кредитом на суму 17000 крб. скористались 13 кооперативних закладів - 11 кредитних і ощадно-позикових товариств, одне сільськогосподарське товариство і одне споживче товариство. На 1910 р. каса залучила 11 вкладників із сумою 6241 крб. Управління і ведення справ каси належало управі, раді і земському агрономові. Обов'язки головного казначея виконував голова управи М. В. Висоцький. Каса щомісячно складала грошовий звіт, який представлявся увазі ради і по затвердженні його відсилала у Чернігівське відділення державного банку. У звичайний час готівкові гроші каси зберігаються на вкладній книжці на поточному рахунку Ніжинського товариства взаємного кредиту.¹²

Ніжинська земська управа у 1910 р. вирішила розпочати осушування болота Удаю. Оскільки осушувальні канали повинні були пройти по землях Прилуцького повіту Полтавської губернії, то управа на своєму засіданні подала клопотання губернським земським зборам доручити Чернігівській земській управі домовитися з Полтавським і Прилуцьким земствами з питання осушування болота Удаю Ніжинського повіту.

Кошти надавала Чернігівська управа, в розпорядженні якої для осушування Удаю нараховувалось 40000 крб. У разі необхідності губернська управа повинна була звернутися з клопотанням у відділ меліоративних позик для відпуску додаткових коштів.¹³

У 1910 р. Ніжинське земство займалося також питанням про влаштування телефонної мережі у повіті. Цьому послужив лист, отриманий 10 вересня 1909 р. головою повітової земської управи від Чернігівського губернатора. В ньому губернатор висловлює занепокоєння щодо ситуації, яка склалася в губернії:

«...непрекращающиеся грабежи, разбои, та обстановка, при коей они совершаются и, наконец, те препятствия, которые приходится встречать чинам полиции при преследовании разбойников заставляют принять все меры к тому, чтобы положить предел подвигам этих негодяев и чтобы во всяком случае, их преступную и возмутительную деятельность вывести из условий настоящей безнаказанности...

В этих видах получает особое значение проведение в уездах телефонной сети...

Борьба с конокрадами, с пожарами, административная работа земства, торговые сношения, вызов медицинской помощи в высшей степени облегчаются и ускоряются благодаря телефонам...»¹⁴

Документи свідчать, що уже в 1910 р. ідуть переговори з підприємцем та інженером Подобедовим, і ним на прохання земства розробляється схема телефонного зв'язку для Ніжинського повіту, а в 1911 р. земська управа планує побудувати магістральні лінії, з'єднавши ними усі волосні управи: загальна довжина ліній становила 169 верст, а провідів - 219 верст.¹⁵

Телефонна мережа влаштовувалась для осіб та установ, що знаходились не тільки в межах міста, а й по всьому Ніжинському повіті. При цьому у волосних управах, станових приставах і повітовому поліцейському правлінні встановлювались безкоштовні телефони.

Для абонентів встановлювалися правила користування телефонами: «... абонентам строго воспрещается передавать за плату установленные в них аппараты в пользование посторонним лицам...

Передача посредством телефонных аппаратов сведений, коих противно закону, общественному порядку, нравственности и не прилично по выражениям, не дозволяется. Ответственность перед земством за злоупотребление аппаратами лежит на самих абонентах...»¹⁶

За допомогою телефону можна було обмінюватись телеграмами з урядовими установами: для цього абонент міг по телефону передати свої телеграми у місцеву поштово-телеграфну контору для подальшої їх передачі по телефону.

Плата за телефон у м. Ніжині, де розташовувалась центральна телефонна станція, становила 75 крб. на рік.; у населених пунктах за межами центральної телефонної станції - 75 крб. з приплатою за кожен версту по 10 крб. при одному провіді і за кожних із наступних провідів - по 4 крб.

Ремонт шестипровідної лінії становив 30 крб, на рік, або 5 крб. на кожен версту.¹⁷

На будівництво телефонної мережі передбачалось витратити, згідно з кошторисом,

суму 24000 крб. Оскільки із здійсненням повітових мереж загальногубернська телефонна мережа утвориться сама по собі, то Ніжинська управа на черговому засіданні прийняла рішення, в якому «считається вповне справедливим, если Губернское Земство даст безвозвратно субсидию в размере 10000 руб. В этом случае получения от Губернского Земства указаний субсидии, Уездному Земству придется затратить из собственных средств 14000 руб.»¹⁸

У 1910 р. за рахунок дорожнього капіталу земська управа внесла в кошторис витрати: на виплату по контрактах за спорудження мостової в містечку Лосинівка близько 23000 крб., на утримання техніки - 2040 крб., на утримання дорожнього майстра - 840 крб., на утримання дорожніх сторожів - 700 крб.; суму в розмірі 21808 крб. 23 коп. - на влаштування у 1911 р. мостової в урочищі Ставок між с. Талалаївкою і хутором Погребцем по тракту Ніжин-Лосинівка.¹⁹

Для того, щоб навчання дітей небагатих жителів м. Ніжина та повіту було доступнішим, Ніжинське земство щороку виділяло кошти на утримання різних початкових і середніх навчальних закладів: народних, технічних та комерційних училищ, жіночих і чоловічих гімназій. Для нагляду за їхньою діяльністю від земства обиралися попечителі. Крім того, при управі діяла постійна комісія, яка займалася справами шкіл та бібліотек. У 1910 р. відбулося чергове обрання комісії на трирічний термін. До неї увійшло шість довірених осіб: Є. І. Гржимайло, П. С. Коробка, М. В. Сидоренко, П. С. Пилипенко, А. В. Безсмертний, П. Парпура.²⁰

У 1910 р. земство фінансувало кошти на утримання Людмилінської школи сільського домоводства і присадибного господарства, Дроздівської слюсарно-штамповочної майстерні, Ніжинського технічного училища ім. Кушакевича, де почесним попечителем від земства у 1910 р. був племінник засновника цього закладу П. В. Кушакевич. У журналі земських засідань за 1910 р. згадується, що протягом останніх двох років (по 100 крб. щорічно) фінансувалася також прогімназія А. Ф. Крестинської. У 1910 р. вона перетворена на повну гімназію. Записи земського журналу свідчать, що також надається допомога передбачуваній до відкриття у Ніжині другій чоловічій гімназії:

«...Городская Дума в заседании 22 сего сентября определила постоянное пособие от города на утверждаемую в г. Нежине 2-ю мужскую нового типа Гимназию в сумме 2000 руб.

Уездная земская Управа находит, что такую же сумму пособия на содержание 2-й Нежинской гимназии следует назначить и Нежинскому земству в виде чего и просит собрание внести в смету 1911 г. на этот предмет 2000 руб.»²¹

А що стосується приватного комерційного училища К. І. Чубини, яке у травні 1910 р. було перетворене у громадське з представленням прав урядових комерційних і реальних училищ, то в зв'язку з тим, «что в текущем или будущем году необходимо будет оказать пособие предполагаемой к открытию в г. Нежине второй мужской гимназии... субсидировать же два средних учебных заведения будет обременительно для земства, поэтому управа полагает, что от пособия на содержание коммерческого училища следует воздержаться...»²²

У 1910 р. на спорудження кам'яної будівлі школи у с. Володькова Дівиця громада селян і козаків цього села внесла в депозит управи 4148 крб. 09 коп. Земство виділило ще 2300 крб. Цього ж року закінчено було будівництво шкіл у Галиці, Веркіївці, Смолянці, Яхновщині, Шатурі, Вікторівці, загальна вартість яких становила 80560 крб. 33 коп. У рахунок цієї суми надійшло казенної допомоги - 53000 крб., всі інші кошти (26860 крб. 53 коп.) були перечислені громадами цих сіл на депозит земської управи.²³

Із архівних матеріалів стало відомо, що у 1910 р. у Ніжинському повіті відбулося відкриття Макіївського, Монастирищенського, Дроздівського, Томашевського початкових училищ, розширено Сальнянське з додаванням 2-х комплектів.

У цьому ж році земська управа згідно з планом розвитку шкільної мережі вилучила один комплект із Лосинівського II училища, зробивши його двокомплектним; в Черняхівському і Носівському II додаванням у кожному по 2 комплекти і Кунашівському одного комплекту перетворила перші два у 4-комплектні і третє - у 2-комплектне; відкрила нові 4-комплектні училища: Вертіївське III, Лосинівське III, Монастирищенське II і Носівське. Усього передбачалося здійснити відкриття 21 комплекту і закриття одного.

На початок 1910-1911 навчального року у повіті нараховувалось усього 65 училищ на 131 комплект. Що стосується будівництва приміщень для училищ, то «Чрезвычайными Земскими собраниями 24 ноября 1909 и 1 февраля 1910 г. приняты были соображения

Управы и сметы на постройку зданий училищ одноклассных новооткрытых: Степнохоторского, Леонидовского, 2-х классного Сальнянского и 4-х классного Макиевского и Монастырищенского, согласно постановлению собраний возбуждены были ходатайства перед министерством народного просвещения о субсидиях и ссудах».²⁴

Учителів для повітових училищ готували, як правило, в спеціальних учительських семінаріях. Одну з таких у 1909 р. відкрили у м. Суражі, де, згідно із записом у земському журналі, «обучаются преимущественно уроженцы Черниговской губернии из крестьянского сословия или из казаков, дети малосостоятельных родителей».

Документи свідчать, що у 1910 р. на своєму черговому засіданні «имея в виду потребность в специально подготовленных учителях, Управа полагает, что следует в смету 1911 г. внести сумму на содержание одного стипендиата при Суражской учительской семинарии при условии, чтобы стипендия предоставлялась уроженцу Нежинского уезда и при обязательстве стипендиата прослужить в Нежинском уезде в должности учителя столько лет, сколько выдавалась ему стипендия (сумма стипендии 120 руб.)»²⁵

Ніжинське-земство у 1910 р. брало участь також у створенні при Московському учительському інституті першого в Росії «Учительського Будинку» - просвітницької утсанови, «где бы могло постепенно сосредоточиться все, что имеет отношение к народному образованию и что содействовало бы распространению знаний среди учителей...»

У 1910 р. Ніжинське земство на прохання громади с. Сального вирішило заснувати фельдшерський пункт у цьому селі. Клопотання громади обґрунтовувалось тим, що найближчий медичний пункт знаходився на відстані 10 верст у с. Галиця, і до Сального прилягають села без медичних установ: Шняківка із 200 дворами, Терешківка (200 дворів), Татарівка (200 дворів), Вікторівка (100 дворів). У проект кошторису на 1911 рік земська управа внесла 581 крб. на заснування фельдшерського пункту з розрахунку: утримання фельдшера - 360 крб., ремонт прислуги - 60 крб., господарчі і канцелярські витрати - 10 крб., передплата медичного журналу - 4 крб., бібліотека - 5 крб.

У цьому році Ніжинське земство також підняло питання про спорудження будинку для квартир фельдшерів при Ніжинській лікарні. В проект кошторису на зазначене будівництво в 1911 р. була внесена сума 5387 крб.

Документи свідчать, що у 1910 р. на черговому земському засіданні розглядалося питання про з'їзд лікарів і представників земств Чернігівської губернії. З'їзд повинен був відбутися в м. Чернігові не пізніше червня 1911 р. Губернське земство внесло у кошторис на 1910 р. на виконання цього заходу 800 крб.

Приблизна програма з'їзду, що намічалась губернською управою: «1. ...выработка применительно к особенностям Черниг. губернии и существующему в ней строю земской медицины желательных мер по борьбе с заразными болезнями;

2. Обсуждение вопроса об алкоголизме и выработка мер борьбы с пьянством.
3. Обсуждение вопросов по общественному презрению.
4. Вопросы школьной гигиены.
5. Рассмотрение вопроса об удешевлении медикаментов, в связи с вопросом об устройстве общегубернской выписки медикаментов и устройстве общегубернского склада».

Підсумовуючи діяльність Ніжинського земства у 1910 р., є всі підстави стверджувати, що завдяки його копіткій і корисній праці відбулося багато позитивних зрушень в економіці, сільському господарстві, освіті, медицині у нашому краї.

Джерела та література:

1. Журнал Нежинских уездных земских собраний, 1910 г. (Нежин). С. 335-338.
2. Там само. - С. 340-346.
3. Там само. - С. 72 («Организация опытно-показат. участков»).
4. Там само. - С. 328 («О расширении помещения склада земледельческих орудий»).
5. Там само. - С. 70 («Меры по улучшению посевного материала»).
6. Там само. - С. 78-79 («О мероприятиях по садоводству»).
7. Там само. - С. 80-81 (Об ассигновании на сельскохозяйств. библиотеку).
8. Там само. - С. 95 («О ходе работ по облеснению летучих песков в Нежинском уезде в 1910 г.»).
9. Там само. - С. 90-92 (заседание «По вопросу о земской совместно с землеустроительным ведомством агрономич. помощи единоличного владения»).
10. Там само. - С. 63-69 («Об улучшении мероприятий по крупному рогатому скоту»).
11. Там само. - С. 496 (Об установлении в память Л. И. Руссо-де-Живона серебрян. медали).

12. Там само. - С. 87 (О текущей деятельности земской кассы мелкого кредита...)
13. Там само. - С. 571 (Об осушке болота Удая).
14. Там само. - С. 346 (Об устройстве телефонной сети).
15. Там само. - С. 347.
16. Там само. - С. 349.
17. Там само. - С. 350.
18. Там само. - С. 351.
19. Там само. - С. 215 (Об избрании комиссии за наблюдениями за школами и библиотеками).
20. Там само. - С. 217 (О выборе в попечительный совет).
21. Там само. - С. 258.
22. Там само. - С. 260.
23. Там само. - С. 313 (Об образовании фонда Нежинского земства на начальное обучение).
24. Там само. - С. 421 (Об открытии в 1910-1911 гг. новых начальных училищ).
25. Там само. - С. 223 (Об открытии в г. Сураже учительской семинарии).
26. Там само. - С. 325 (Об устройстве «Учительского Дома»...)
27. Там само. - С. 240 (Об открытии фельдшерского мед. пункта в с. Сальном).
28. Там само. - С. 294 (О постройке дома для квартир фельдшеров).
29. Там само. - С. 460 (По вопросу о созыве съезда врачей и представителей земств в Черниговской губернии).

Володимир Дятлов

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І РАНЬОГО МОДЕРНУ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ. ВІД ІСТОРІЇ КОМУНІКАЦІЙ ДО ІСТОРИЧНОЇ КОМУНІКОЛОГІЇ?

В останнє десятиріччя набирає силу тенденція до стрімкого збільшення досліджень з проблем історії масової комунікації, інформації, медіа, преси. Що стоїть за цим історіографічним поворотом - суто механічне збільшення кількості досліджень на актуальну тематику в інформаційному суспільстві чи оновлення методологічного інструментарію? Наскільки серйозними є підстави стверджувати про формування нової історичної дисципліни - історичної комунікології? Що нового відкрито дослідниками в комунікативній культурі європейського Середньовіччя і раннього Модерну? Таким є коло питань і проблем, які ставить автор даної статі. Охарактеризувати усі дослідження і розвідки з історії комунікацій, принаймні за десять останніх років, не видається можливим - настільки великим є масив літератури.

Нові гуманітарні науки формуються як відповіді на проблеми і виклики часу і мають на меті давати адекватне знання про людину і суспільство. В останню третину ХХ століття під впливом постмодерністського дискурсу відбувається формування нової парадигми історії, базовою категорією якої є «культура». Йдеться про становлення напрямку в історичній науці, який називають по-різному - «ною культурною історією», «історичною культурологією», «соціокультурною історією»¹.

У хаосі ідей, стрімкого розвитку традиційних і нових гуманітарних дисциплін поки що важко визначити наріжні камені майбутніх наук про людину і суспільство². Однак можна із впевненістю говорити про те, що в еkleктичному пошуку нових підходів і напрямків увага фахівців соціальних і гуманітарних наук зосереджується навколо проблем комунікації, інформації, медіа відбувається становлення комунікології - науки, яка вивчає суспільство як розгалужену інформаційно-комунікативну систему. Комунікація розглядається як засіб зв'язку об'єктів матеріального і духовного світу, процес передачі і сприйняття емоційного та інтелектуального змісту, інформаційного наповнення спілкування на різних рівнях людської взаємодії. В галузі комунікології швидко відгалужуються і стають самостійними дисципліни, предметом яких є засоби масової інформації. В останні роки дедалі гучніше заявляє про себе нова наукова дисципліна медіалогія, яка досліджує вплив медійної сфери на мислення, почуття і культуру людини.